

BARBARA KARWAT

WIELKIE IDEE I MAŁA LITERATURA

Watoksztalcie piśmiennictwa śląskiego, szczególnie w latach 1919–1921, prasa stała się jednym z głównych elementów życia literackiego i kultury Górnego Śląska. Prasa — jako podstawowy środek masowej informacji — odegrała również ważną rolę w kształtowaniu opinii publicznej i budzeniu świadomości narodowej.

Literatura upowszechniana przez prasę była bardzo różnorodna. Czołowe miejsce zajmowała poezja o treści patriotycznej, często powstająca w walczących szeregach powstańców. Drukowano również znane dzieła literatury narodowej, przede wszystkim romantycznej, jak również utwory twórców śląskich — często anonimowych — piszących pod wpływem wydarzeń i emocji patriotycznych.

Najmilsza pieśń

W prasie powstań i plebiscytu bardzo ciekawa jest twórczość lokalna w postaci małych form literackich, która — jak dotychczas — nie doczekała się odrębnego opracowania. Obok form literackich — pokrewnych noweli, opowiadaniu i obrazkowi — występują formy publicystyczne, paraliiterackie oraz użytkowe, jak np. odezwy do ludności śląskiej i walczących powstańców.

Utwory te wykorzystują najczęściej motywy funkcjonujące w świadomości społecznej i kulturze zbiorowości Górnego Śląska. Są to motywy historyczne oraz łączące się z walką o język polski i religię. Proza ta pozwala na ustalenie paraleli między historią i współczesnością przy przedstawianiu walki o wolność, niepodległość, równość i sprawiedliwość społeczną.

„...Wokół cmentarza szumia brzozy i topole, kołysząc do snu tych, którzy tak niedawno widzieliśmy jeszcze pełnych werwy i życia w naszych szeregach. Ale najmilszą pieśnią dla nich będzie hasło, za które oni, poległi, a które nas wszystkich od lat stukił kudziesięciu zagrzewało do boju i które hucze nasze musi doprowadzić do zupełnego wyzwolenia. Pieśnią tą jest „Jeszcze Polska nie zginęła...” 1).

Pochodzenie tych motywów wywodzi się z tradycji walk narodowo-wyzwoleńczych, a przede wszystkim z modelu literatury romantycznej. Historia i literatura porzobiorowej Polski wytworzyła nowe legendy i symbole świadomości społecznej. Ich siła oddziaływania to dzieło polskiego romantyzmu, który z symboliki uniwersalnej i narodowej uczynił dziedzictwo kształtujące osobowość kulturalną pokoleń.

„Zmartwychwstała i przyszła jak zjawienie, wymodlone cudem wiary, jak tchnienie wiośny po długim odrętwieniu. Ze snu budzi się mocarny rycerz skrzydlaty pól Kircholmu i Cecory, wstaje potężny hufiec Grunwaldu, wstają Skrzetuscy i Kmice, przed oczy nasze jawią się szarże Somosierry. Błysk szabli polskiej rozświetla kręgi Rzeczypospolitej jak ongiś, jak kiedyś, w jej obronie, lub gdy o honor chodzi” 2).

„Dzisiaj to Rycerstwo ludu śląskiego wstępuje w ostatni stanowiący bój o całość, niepodległość, moc i potęgę swej Matki-Polski, o swoją własną duszę i przyszłość szczęśliwą. Legenda staje się ciałem” 3).

Tradycje polskiej literatury romantycznej były bardzo żywe w całej kulturze Górnego Śląska.

Literatura romantyczna stworzyła program buntu i walki przeciw niewoli. System ten zawierał ładunek gotowych znaczeń, był realizacją określonego modelu świata. Romantyzm dostarczył nowych narzędzi rozumienia dziejów. Wielkie znaczenie przypisywano świadomości narodowej, która budziła ze snu, chroniła przed śmiercią i prowadziła ku życiu. Romantyzm podjął się roli budziela, jego zasługą jest ratowanie narodu przed groźącą mu martwością. Jakże to było ważne dla kultury i literatury powstań i plebiscytu:

„Najlepsze pamiątki swego istnienia pozostawili nam nasi praojcowie, które przestrzegamy i przechowujemy po dziś dzień, a nawet sam czort nie zdola zatrzeć ich śladów, czego dowodem jesteśmy sami w sobie. (...) bo Polak pozostał Polakiem i chce należeć do Polski, która cudem Boskim została wskrzeszona. Strzeżmy naszej młodej Ojczyzny i nie dajmy jej sobie wydrzeć ponownie, bo przodkowie nasi spoglądają na nas z nieba z Kościuszką na czele i wołają do nas: „My dla was, przelewaliśmy krew” 4).

Z ziarna posianego przez romantyzm

A zatem Górnoszlązacy, podobnie jak spiskowcy i powstańcy aż do 1863 roku, uważają, że kontynuują niepodległościowe dzieło zapoczątkowane przez Kościuszkę. Patriotyzm romantyczny, egzaltowany, domagający się czynu i odrzucający kompromis kształtował zarówno polską nowożytność jak i pokolenie walczących o polski Śląsk:

„I czułem, że życia swego młodego nie poświęcę na darmo: wiedział, że krew jego będzie spoidłem do złączenia Śląska Górnego z Polską. (...) Kochał Śląsk górniczy, kochał Ojczyznę. — Kochał Polskę. Dla niej poświęcił swe życie, miłość, rodziców, kochankę... (...) objął jeszcze raz wzrokiem tę ziemię ukochaną, te brzozy i olszyny szumiące i niebo iskrzące się niezliczonymi gwiazdami — skonał...” 5)

Literatura powstań była także literaturą „spisku”. Była „małą” literaturą, która głosiła wielkie idee. Charakter małych form, mimo elementów romantycznej stylizacji, był ludowy, plebejski, a natchnieniem dla ich twórców była wielka narodowa przeszłość, patriotyzm i religia.

W łańcuchu walk wyzwoleniczych naszego narodu epopeja ludu śląskiego stanowi niezłomne ogniwo. Powstania Śląskie wyrosły z ziarna posianego przez romantyzm, ziarna które zaowocowało wolnością.

Stwierdzenie, że piśmiennictwo powstań i plebiscytu nie wyróżnia się wybitnymi wartościami literackimi, nie umniejsza jego dużej wartości propagandowej.

Podstawowym stereotypem, przekazanym przez ogólnonarodową tradycję, był stereotyp Polaka i Niemca. Funkcjonował on w świadomości Górnoszlazaków wraz z całym balastem przywiązanych do niego skojarzeń i odczuć. Na nim przede wszystkim opierała się propaganda w tekstach werbalnych i ikonizacyjnych.

Istniał wspólny cel — odzyskanie Śląska dla Polski i zrealizowanie programu społecznego Górnoszlazaków. Kod propagandy był dostosowany do percepcji literatury powstań i plebiscytu. Uwzględniał on również potrzeby społeczne ludu śląskiego, wynikające z doznawanych krzywd. Najczęściej posługiwano się kontrastem postaci Polaka i Niemca. Polak — to suma krzywd, a Niemiec — to suma zł. O ile teksty ikonizacyjne wyrażały krzywdy lapidarnie, za pomocą symbolu, to teksty werbalne rozwijały motywy: „rektora”. Krzyżaka. Matki Boskiej Częstochowskiej i orła.

Święty ten bój

Potrzebę wolności i narodowości symbolizował orzeł i Matka Boska Częstochowska. Orzeł był metaforą państwa. A postać Matki Boskiej, będąca symbolem patriotyczno-narodowym i elementem stereotypu — Polak — katolik, Niemiec-ewangelik, kontynuowała w literaturze śląskiej narodową tradycję kultur Matki Boskiej. Sprawy religii urosły do problemu zachowania odrębności narodowej i kulturowej. Musimy pamiętać, że w walce o język ojczysty religia odegrała ważną rolę — Ślązacy modlili się po polsku. A zachowanie przez górnoszlazki lud mowy ojczystej było moralnym argumentem polskiej propagandy plebiscytowej:

„(...) Kraj nasz jest odwiecznie polski i katolicki, nie puszczaj więc doń Lutra i Germana, który dosię długo smiertelnym swoim spłotem uciskał pierś macierzy naszej! Pamiętajcie niewiasty górnoszlazkie, że świętym jest ten pochód do urn plebiscytowych. Święty ten bój, w którym jedyną bronią będzie mała biała karteczka; nie pokaże się to na nas, aby choć jednej z nas zabrakło w tych szeregach, którym przewodzi Królowa Korony Polskiej” 6).

Aluzja historyczna, nawiązująca do lat walki i zmagania narodu polskiego z Niemcami, korespondowała ze współczesną sytuacją Śląska. Motywem historii budzono świadomość i godność narodową Ślązaków.

Małe formy nie były przeznaczone dla wybrednego odbiorcy, szukającego estetycznych przeżyć. Były adresowane do społeczności górnoszlazkiej. Odbiorcy odnajdywali w tekstach wartości „swojskie”. Trzeba podkreślić ich skuteczność propagandową w walce o polski Śląsk. Ta skuteczność to ich największa wartość, gdyż taki, a nie artystyczny cel miała realizować wówczas literatura.

- 1) Pogrzeb powstańców w. Goniec Śląski 1921, nr 119
- 2) Miejsmy wiarę w. Górnoszlazak 1920, nr 138
- 3) A. Sadzewicz — Legenda w. Goniec Śląski 1921
- 4) L. Blyszczynski, Dlaczego jestem Polakiem? w. Gazeta Opolska 1919
- 5) A. Grzegorzek, Śmierć powstańca w. Goniec Śląski 1921, nr 103
- 6) Miłość Ojczyzny, w. Głos Polek 1921, nr 6.